

Олександр КІЦЕРА

**МАР'ЯН ПАНЧИШИН — ЛІКАР,
ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ, ПЕДАГОГ**

3 нагоди 125 роковин народження

Напевне, Провидіння спричинилося до того, що 2007 року відзначаємо світлу пам'ять двох українських лікарів-патріотів і громадських діячів Мар'яна Панчишина і Юрія Липи. Ці дві визначні особистості пов'язує велична постать князя Української Церкви Митрополита Андрея Шептицького.

Знаємо з архівів, що Юрій Липа листувався з Митрополитом, а владика читав більшість творів доктора Липи, передусім історіософських, та прихильно рецензував їх. Доктор Мар'ян Панчишин був довіреним лікарем Митрополита і знайшов притулок у свого високого пацієнта наприкінці життя, у період найжорстокіших цькувань з боку польських шовіністів.

У тридцятих роках минулого століття валки селянських возів стояли вздовж вулиці Личаківської і звертали на теперішню вулицю Кармелюка, щоби потрапити до славного народного лікаря, а кондуктори трамваїв оголошували зупинку „доктор Панчишин“. Не меншу популярність мав лікар Юрій Липа у Варшаві, а згодом і в Яворові на Львівщині.

Юрій Липа загинув мученицькою смертю від рук більшовицьких карателів у серпні 1944 року. Трохи раніше, 9 жовтня 1943, відійшов у вічність переслідуваний польськими боївкарами Мар'ян Панчишин. Не надовго пережив їх Митрополит. Усі троє належали до провідної української еліти першої половини ХХ століття.

* * *

Про катастрофічну культурно-освітню ситуацію українців підпольських земель сміливо заявив Юрій Липа, контратакуючи польського шовініста Северського в дипломатичному середовищі Лондона. За це він поплатився британською візою і правом науково стажуватися у Великобританії.

Ситуацію чудово розумів Митрополит, який усіляко підтримував освіту, зокрема професійну, для українців. Це стараннями і коштом владики постав перший український шпиталь у Львові — місце праці для українських лікарів і навчальна база для українських студентів-медиків.

Достеменно знаю від моїх батьків — випускників Української господарської академії у Подєбрадах, що Митрополит Андрей інспектував українських студентів-емігрантів, підтримував їх матеріально, забезпечував належною медичною допомогою.

Мар'ян Панчишин ступив подальші кроки. Він знав: українських лікарів у Галичині обмаль, не більше 150, для більшості українців шлях до високої освіти, зокрема медичної, практично закритий. Мар'ян Панчишин став ректором Українського таємного університету (УТУ).

Слід одразу зауважити, що УТУ — високу школу бездержавного народу, фактично підпільну — визнали Віденський, Празький, Берлінський університети, Університет вільного міста Данціга (Гданська), отож студенти після двох років навчання в УТУ могли безперешкодно продовжувати навчання за кордоном. Професор Б. Білинський справедливо підкреслив, що УТУ — не просто навчальний заклад. Це — символ нескорености народу, його прагнень до волі та вершин світової культури.

* * *

Мар'ян Панчишин народився 6 вересня 1882 року у Львові. Його батько мав власне підприємство візників-фіякрів. Отже, Мар'ян був, за висловом Івана Франка, „сином народу, що вгору йде, хоч був запертий в лъох“. Власне цього „пролетарського“ походження гордовиті польські шовіністи не могли пробачити ні І. Франкові, ні М. Панчишину.

Згадуючи недобрим словом польських шовіністів, я далекий від думки, що весь польський народ складається з українофобів, адже і в житті молодого Мар'яна зустрічалися високопорядні та готові допомогти люди з польського оточення. І знову напрошується паралель: як Юрій Липа, так і Мар'ян Панчишин у певні періоди свого життя перебували в середовищі польської мови і польської культури. Проте і той, і інший завжди ідентифікували себе українцями і не піддавалися спокусі спочити на чужинецьких лаврах.

У 1903—1909 роках Мар'ян Панчишин здобув високу медичну освіту на медичному факультеті Львівського університету. Студент Панчишин відзначався неабиякою працьовитістю. Уже на третьому курсі він виконував обов'язки демонстратора, а згодом і асистента кафедри нормальної, чи, як тоді говорилося, описової анатомії. Під керівництвом професора Генрика Кадия він написав свої перші наукові праці; ще студентом виголосив наукову доповідь на X з'їзді польських природознавців і лікарів, а відразу по отриманні диплома розпочав працю у клініці

внутрішніх хвороб. 1912 року М. Панчишин дістав звання асистента і до 1919 року завідував першим рентгенологічним кабінетом.

Уже в ті часи доктор Панчишин займається не лише рентгенодіагностикою, а й рентгенотерапією. Разом з асистентом оториноларингологічної клініки Самуїлом Лемом (батьком фантаста Станіслава Лема) написав працю про перші спроби променевого лікування хронічної ендемічної інфекційної гранульоми — склероми. Мар'ян Панчишин бував у наукових відрядженнях, зокрема й за кордонами Польщі: у Німеччині, Англії. Його не оминула і військова служба. В часи Першої світової війни він отримав ранг капітана австрійської армії, організував протиепідемічну службу та інфекційні шпиталі, отримав чимало нагород і відзначень.

* * *

Визвольні змагання 1918 року Мар'ян Панчишин зустрічав з ентузіазмом. Він чітко позиціонувався як український патріот. Брав активну участь у діяльності горожанського комітету, в опіці над пораненими стрільцями Української Галицької Армії та полоненими. Доктор Панчишин організовував перев'язочні пункти; йому доручали вести перемовини про зупинення бойових дій для обміну пораненими.

Власне в цей час Мар'ян Панчишин познайомився з санітарним підрунжиком Ольгою Кривокульською, яка походить зі свідомої української родини і працювала в лабораторії д-ра Максима Музики. 1921 року вони одружилися. Здавалось би, саме час робити кар'єру. Проте громадянська позиція змушує його покинути клініку і зайнятися приватною лікарською практикою та водночас активною громадською і політичною діяльністю.

Настав період підпільної педагогічної діяльності Мар'яна Панчишина. З 1920 року він брав участь у роботі таємних медичних курсів, які наступного 1921-го року перетворилися на медичний факультет Українського таємного університету у Львові, де Мар'ян Панчишин виконував обов'язки ректора.

Охочих учитися було багато. В цей час учасники визвольних змагань повернулися з польських таборів інтернованих та в'язниць, з більшовицького полону. А проте у Львівському університеті від них вимагали довідок про польську національність, службу в польській армії та лояльність до влади. І все ж таки вихід з'явився — Український таємний університет у Львові!

Наприклад, конспіративна кафедра анатомії діяла в підвалі будинку НТШ. Студенти-медики провели сюди електрику, водогін, влаштували препарувальні столи зі зливами. Тут часто-густо бував Мар'ян Панчишин, провадив показові заняття. А ще частіше заняття відбувалися у новозбудованій віллі професора на вулиці Клушинській (тепер —

вул. Кармелюка), будівництво якої завершено 22 липня 1925 року. Заняття з внутрішніх хвороб, фтизіятрії, рентгенології проводилися з п'ятої години ранку та пізно вночі. Бувало, „налітала“ поліція. У таких випадках студенти швиденько переодягалися під пацієнтів.

У віллі Мар'яна Панчишина мешкали студенти-медики на повному утриманні лікаря. Багатьом студентам доктор Панчишин допомагав стипендіями, одноразовими субсидіями, грошми і речами.

Водночас Мар'ян Панчишин провадить широку суспільну та освітню роботу. Він читає лекції з питань гігієни та охорони здоров'я, організовує курси медичних сестер, гігієнічні курси, видає низку санітарно-освітніх брошур та плакатів; стає членом правлінь „Рідної мови“, „Просвіти“, „Українського Червоного Хреста“. У тридцятих роках ХХ століття широкого поширення набирає протинікотиновий рух „Відродження“. Мар'ян Панчишин — один з його організаторів і активних пропагандистів. Він — засновник та директор Українського протитуберкульозного диспансеру, для якого подарував будинок на вулиці Уейського (нині вул. Устияновича), 14, директором котрого працював упродовж багатьох років. Доктор Панчишин — останній у довоєнний час голова Українського лікарського товариства, один із провідних діячів Наукового товариства ім. Шевченка, редактор і видавець фахового щомісячного українського журналу „Лікарський вісник“.

* * *

Складне питання постало перед Мар'яном Панчишиним у вересні 1939 року. Іти в опозицію? А чи використовувати легальні можливості допомогти своєму народові? Він обирає другий шлях. Як депутат Народних Зборів, а згодом Верховної Ради СРСР, він намагається допомогти репресованим, та здебільшого без відчутних результатів. Можливо, він вірить в обіцянки нової влади надати широкі можливості для здобуття високої освіти... Тільки-но медичний факультет Університету починає функціонувати як самостійний Львівський державний медичний інститут з українською мовою навчання, як Мар'янові Панчишину доручають керувати кафедрою шпитальної терапії. Йому надають науковий ступінь доктора медичних наук і звання професора без захисту дисертації. Під керівництвом професора Панчишина науковці ведуть інтенсивну наукову працю, розробляють теми з фтизіятрії та гастроентерології.

З-під пера М. Панчишина вийшло 25 клінічних наукових праць. За сучасними мірками — мало. Але згадаймо, в які часи діяв професор Панчишин, як щедро й необачно ділився він своїми науковими задумами, які потім реалізувалися без його участі. Нарешті, скільки часу забирала лікарська, громадська і санітарно-освітня праця!

Настають роки нацистської окупації. Як зберегти українську високу медичну школу в цих жорстоких умовах?

Мар'янові Панчишину і його однодумцям удається зберегти безперервність української високої медичної освіти і в цій непростій ситуації, нехай під вивіскою „фахкурсів“, але все ж таки зберегти! Йому це великою мірою удалося.

1943 рік. Народного професора дедалі жорстокіше переслідують польські шовіністи. З будинків навпроти у вікна його спальні щонаочі світять потужні прожектори. У телефоні звучать образи, погрози. Пошта приносить „смертні вироки“.

Студенти-медики охороняють улюбленого професора вдень і вночі, серед охоронців були Олексій Новаківський, два брати Остап та Іван Волинці.

Нарешті ситуація настільки нестерпна, що Мар'ян Панчишин просить притулку у свого пацієнта — Митрополита Андрея Шептицького і знаходить його в капітулі Святоюрської архікатедри. В цьому останньому притулку перестало битися серце професора Панчишина, легендарного українського лікаря, педагога, громадського діяча.

* * *

Ольга Кривокульська-Панчишин здобула високу медичну освіту в еміграції — в Інсбруку, працювала лікарем-імунологом у Чикаго. Сини також стали лікарями. Син Юрій трагічно загинув 1970 року, доктор Ольга Панчишин померла 1986 року і похована в Чикаго.

Авторові цих рядків довелося особисто контактувати і листуватися зі старшим сином професора — Мар'яном. Цей тяжко хворий і немолодий чоловік плекав одну мрію: щоби в будинку-віллі батька функціонував музей його світлого імені.

Що тільки не містилося у будинку-віллі на Клушинській-Кармелюка! І квартири новоприбулих професорів, і відділок ЗАГСу, і філія науководослідного інституту, і Музей Антона Монастирського. Знищено унікальну рентгенівську установку — її „демонтували“... сокирами. Професор Степан Мартинів бачив, як у калюжу з трансформаторної оливи кидали книжки з бібліотеки професора. Деякі з них удалося зберегти і переховати до відкриття музею. Вивезено в невідомому напрямі високомистецькі меблі в гуцульському стилі...

Спадкоємці Мар'яна Панчишина відійшли у вічність. Нам, духовним спадкоємцям народного професора, удалося виконати їхній заповіт. Діє будинок-музей, живе пам'ять про великого Українця і легендарного лікаря. Живе омріяна ним Українська держава. Хочеться вірити, що назавжди.